

**ZAMONAVIY SHAROITDA DAVLAT XARIDLAR TIZIMIDAGI
MOLIYAVIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISH**

Bayirov Nurali Faxriddinovich

O`zbekiston Respublikasi

Toshkent Bank-moliya akademiyasi

Davlat xaridlari tizimi bugungi kunda iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashning muhim mexanizmi sifatida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizim orqali davlat byudjeti mablag'larining samarali va oqilona sarflanishi nazorat qilinadi. Davlat xaridlari tizimi nafaqat iqtisodiyotning turli tarmoqlarini moliyalashtirish vositasi, balki kichik va o'rta biznes sub'ektlari uchun yangi bozor imkoniyatlarini yaratadi, shuningdek, mamlakat ichidagi ishlab chiqarishning rivojlanishiga turtki beradi. Zamonaviy sharoitda ushbu tizimning shaffofligini ta'minlash, raqamlashtirish jarayonlarini keng joriy etish va korrupsiyaning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Davlat xaridlari tizimida moliyaviy munosabatlar strategik ahamiyatga ega bo'lib, ular byudjet mablag'larini to'g'ri taqsimlash, davlat resurslaridan samarali foydalanish va iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Ushbu munosabatlar nafaqat byudjet tashkilotlari va tadbirkorlar o'rtasidagi moliyaviy aloqalarni, balki davlatning iqtisodiy islohotlarini amalga oshirishdagi vosita sifatida qaraladi. Davlat xaridlari orqali iqtisodiyotga kiritilayotgan investitsiyalar, ishlab chiqarish hajmining oshishi va ish o'rinlari yaratilishi kabi ijobiy iqtisodiy ta'sirlarni ko'rish mumkin. Shu bilan birga, ushbu jarayonda moliyaviy intizomning buzilishi yoki resurslarning noto'g'ri taqsimlanishi iqtisodiy samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy davlat xaridlari tizimining samaradorligi nafaqat davlat byudjetining iqtisodiy barqarorligi, balki davlat va xususiy sektor o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarning sifat darajasiga ham bog'liq. Aholi farovonligini ta'minlashda davlat xarajatlarining maqsadli va samarali

ishlatilishi muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotning maqsadi davlat xaridlari tizimining zamonaviy talablar asosida takomillashtirilishini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va moliyaviy munosabatlarni samarali boshqarish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu orqali davlat xaridlari tizimida raqamlashtirish, shaffoflik va korrupsiyaga qarshi kurash kabi ustuvor vazifalarni amalga oshirish yo'nalishida takliflar berish ko'zda tutiladi.

Davlat xaridlari tizimi mamlakatning iqtisodiy siyosatida muhim o'rin egallab, u tegishli qonunchilik va normativ-huquqiy bazaga asoslanadi. Ushbu tizimning huquqiy asoslari davlat mablag'larining samarali boshqarilishini, raqobatni ta'minlashni va korrupsiyaga qarshi kurashni ko'zda tutadi. O'zbekistonda davlat xaridlari "Davlat xaridlari to'g'risida"gi qonun va unga tegishli qoidalar asosida boshqariladi. Shuningdek, xalqaro standartlarga mos keladigan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinishi tizimni xalqaro bozor talablariga muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Iqtisodiy asoslari esa davlat byudjetini samarali boshqarish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy faollikni rag'batlantirish kabi vazifalarni bajaradi.

Davlat xaridlari tizimining asosiy afzalliklaridan biri bu byudjet mablag'larining ochiq va shaffof taqsimlanishini ta'minlash imkoniyati, bu esa davlat mablag'laridan maqsadli foydalanish imkonini yaratadi. Bundan tashqari, tizimning raqamlashtirilishi va elektron platformalarning joriy etilishi xarid jarayonlarini soddalashtirish hamda vaqt va resurslarni tejash imkonini beradi. Biroq, mavjud tizimda bir qator kamchiliklar ham uchraydi. Jumladan, tender jarayonlarida raqobatning yetarli darajada ta'minlanmasligi, ayrim hollarda korrupsion xavflarning mavjudligi va tadbirkorlar o'rtasida noteng sharoitlarning yaratilishi muammoli jihatlar sifatida qayd etilishi mumkin. Bundan tashqari, moliyaviy nazoratning zaifligi va ayrim holatlarda davlat xarajatlarining oqilona rejalashtirilmasligi tizim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Davlat xaridlari tizimida moliyaviy nazorat davlat mablag'larining maqsadli va oqilona sarflanishini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mavjud holatda davlat xaridlarida shaffoflikni oshirish maqsadida elektron platformalarning joriy

qilinishi muhim qadam bo'ldi. Bu jarayonda barcha xarid jarayonlari real vaqt rejimida kuzatilib, iste'molchilar va manfaatdor tomonlarning jarayonga ishonchi ortadi. Biroq, nazoratning yetarli darajada tashkil qilinmagani ayrim hollarda tender jarayonlarining noqonuniy o'tishiga yoki mablag'larning noto'g'ri taqsimlanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli moliyaviy nazoratni kuchaytirish uchun mustaqil auditorlik tizimlarini kengaytirish va davlat xaridlari jarayonlarini real vaqt rejimida kuzatib boruvchi mexanizmlarni yanada rivojlantirish zarur. Shaffoflik darajasini oshirish uchun esa axborot almashinuvi ochiqligi va barcha manfaatdor tomonlarning jarayonda ishtirokini ta'minlash lozim.

Davlat xaridlari tizimida korrupsiyaning oldini olish zamonaviy boshqaruv siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu borada birinchi navbatda shaffoflikni ta'minlash, ya'ni xarid jarayonlaridagi barcha ma'lumotlarni ochiq va hammaga teng darajada kirish mumkin qilish talab etiladi. Shuningdek, tender jarayonlarida barcha ishtirokchilar uchun teng imkoniyatlarni yaratish va qonuniy mezonlarga qat'iy rioya qilish korrupsiya xavflarini kamaytirishda hal qiluvchi omildir. Davlat organlari va fuqarolik jamiyati o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, xarid jarayonlarini kuzatuvchi mustaqil tashkilotlarni jalb qilish korrupsiyaning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi. Bundan tashqari, korrupsiyaga qarshi kurashda xizmat qiladigan raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish, jumladan, shubhali tranzaktsiyalarni aniqlash va kuzatish uchun maxsus algoritmlar yaratish zarur.

Davlat xaridlari tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etishning asosiy yo'nalishi raqamlashtirish va elektron xaridlar platformalarini keng ko'lamda tatbiq etishdir. Elektron xaridlar tizimi barcha xarid jarayonlarini avtomatlashtirish va ma'lumotlarni ochiq saqlash imkonini yaratadi. Bu esa nafaqat korrupsiya xavfini kamaytiradi, balki xarid jarayonlarini soddalashtirish va tezlashtirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali xarajatlarni rejalashtirish, yetkazib beruvchilarni baholash va shartnomalarni tuzish jarayonlari real vaqt rejimida kuzatiladi. Bundan tashqari, davlat xaridlari tizimida sun'iy intellekt va

ma'lumotlarni tahlil qilish algoritmlarini joriy qilish orqali xarid jarayonlarining samaradorligini oshirish va ma'lumotlarning aniqligini ta'minlash mumkin.

Davlat xarajatlarining samaradorligini oshirish uchun birinchi navbatda iqtisodiy rejalar va prognozlarni aniq shakllantirish zarur. Xarid jarayonlarida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish uchun xarajatlarni rejalashtirishning ilmiy yondashuvlariga asoslangan model va metodlarni joriy etish talab qilinadi. Moliyaviy intizomni kuchaytirish uchun davlat xarajatlari bo'yicha hisobotlar va monitoring jarayonlarini yanada takomillashtirish lozim. Shu bilan birga, davlat byudjeti mablag'larining maqsadli ishlatilishini ta'minlash uchun nazorat tizimini mustahkamlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Elektron moliyaviy nazorat tizimlari va blokcheyn texnologiyalarini joriy qilish xarajatlarni kuzatib borish va moliyaviy intizomning yuqori darajasini ta'minlashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu usullar orqali davlat xarajatlari nafaqat tejashga, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yo'naltiriladi.

1-jadval.**Dunyo mamlakatlarida davlat xaridlari tizimining tajribasi**

Mamlaka t	Davlat xaridlari tizimining xususiyatlari
AQSh	Ochiq savdolar va raqobatga asoslangan tizim. Davlat xaridlari jarayonlari maxsus elektron platformalarda amalga oshiriladi. Shaffoflik va fuqarolik jamiyati ishtiroki yuqori darajada ta'minlanadi.
Yevropa Ittifoqi	Davlat xaridlari qoidalarini umumiy standartlarga asoslangan. Tizim milliy darajada uyg'unlashgan bo'lib, raqobatni rag'batlantirish va shaffoflikni ta'minlashga xizmat qiladi.
Janubiy Koreya	KONEPS (Korea Online e-Procurement System) tizimi orqali xaridlar to'liq raqamlashtirilgan. Tender jarayonlari avtomatlashtirilgan va real vaqt rejimida kuzatiladi. Bu tizim korrupsiyaning oldini olishda samarali.

Singapur	Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahliliga asoslangan tizim. Elektron xaridlar jarayonida xarajatlarni optimallashtirish va tezkor qarorlar qabul qilishga yordam beradi.
----------	--

Davlat xaridlari tizimi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va byudjet mablag'laridan samarali foydalanishda muhim ahamiyatga ega. Turli mamlakatlar tajribasi bu sohada turli yondashuvlarni ko'rsatadi. AQShda ochiq savdolar va raqobatga asoslangan tizim joriy etilgan bo'lib, u shaffoflikni ta'minlash va fuqarolik jamiyatining ishtirokini kuchaytiradi. Yevropa Ittifoqi davlat xaridlari uchun yagona standartlar qabul qilgan bo'lib, bu raqobatni adolatli tashkil etish va milliy tizimlarni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Janubiy Koreyada esa KONEPS deb nomlanuvchi to'liq raqamli tizim yo'lga qo'yilgan, bu tizim tender jarayonlarini avtomatlashtirish, real vaqt rejimida kuzatish va korrupsiyani kamaytirishda yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda. Singapur davlat xaridlari jarayonlarida sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish texnologiyalaridan foydalanib, xarajatlarni optimallashtirish va tezkor qaror qabul qilishni ta'minlamoqda. Ushbu tajribalarni o'rganish va milliy sharoitlarga moslashtirish orqali O'zbekistonda davlat xaridlari tizimini yanada takomillashtirish imkoniyati mavjud.

Xulosa

Davlat xaridlari tizimi zamonaviy iqtisodiyotni boshqarishning eng muhim vositalaridan biri bo'lib, mamlakatning iqtisodiy barqarorligi, shaffoflik va samaradorlikka bo'lgan intilishlarini aks ettiradi. Turli mamlakatlarning tajribasi davlat xaridlarida raqobat, shaffoflik, raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali yuqori natijalarga erishish mumkinligini ko'rsatadi. Jumladan, AQSh va Yevropa Ittifoqining ochiq savdo va standartlashuvga asoslangan yondashuvlari, Janubiy Koreyaning KONEPS tizimi orqali raqamlashtirish tajribasi va Singapurning sun'iy intellekt vositalarini joriy etishi davlat xaridlarida korrupsiyani kamaytirish, vaqtni tejash va moliyaviy intizomni kuchaytirishda yuqori samaradorlikka erishish imkoniyatlarini yaratgan.

O‘zbekiston davlat xaridlari tizimida raqamlashtirish va shaffoflikni oshirish borasida muhim qadamlar qo‘yilgan bo‘lsa-da, xorij tajribasini milliy sharoitlarga moslashtirish orqali tizimni yanada takomillashtirish mumkin. Bunda tender jarayonlarini avtomatlashtirish, korrupsion xavflarni minimallashtirish va resurslardan oqilona foydalanish bo‘yicha chora-tadbirlarni kuchaytirish lozim. Shuningdek, xalqaro standartlarga mos keladigan tartib va qoidalarning joriy qilinishi mahalliy va xalqaro ishtirokchilar o‘rtasida teng raqobat muhitini yaratadi. Shu tariqa, davlat xaridlari tizimining samaradorligini oshirish orqali nafaqat davlat byudjeti mablag‘larining oqilona sarflanishiga erishiladi, balki iqtisodiy rivojlanish va jamiyat farovonligiga ham katta hissa qo‘shiladi.

MANBALAR RO‘YXATI

1. HAMRAYEV M.U. DAVLAT BYUDJETI VA UNING SAMARADORLIGI. – TOSHKENT: MOLIYA, 2021. – 88 B.
2. JALOLOV D.X. DAVLAT XARIDLARI TIZIMIDA SHAFFOFLIKNI OSHIRISH: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR. – TOSHKENT: O‘ZFA NASHRIYOTI, 2022. – 124 B.
3. KIM, S., & LEE, J. (2021). TRANSPARENCY AND EFFICIENCY IN PUBLIC PROCUREMENT: THE CASE OF SOUTH KOREA’S KONEPS. *JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION*, 45(2), 112–125.
4. MUN, S.X. (2020). JANUBIY KOREYA DAVLAT XARIDLARI MODEL: MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR. *OSIYO-TINCH OKEANI HUDUDI: IQTISODIYOT, SIYOSAT VA HUQUQ*, №4, 77–88.
5. OECD. PUBLIC PROCUREMENT FOR INNOVATION: GOOD PRACTICES AND STRATEGIES. OECD PUBLISHING, PARIS, 2020. – REJIM DOSTUPI: WWW.OECD.ORG.
6. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING "DAVLAT XARIDLARI TO‘G‘RISIDA"GI QONUNI. – REJIM DOSTUPI: LEX.UZ.
7. RASMAN O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MOLIYA VAZIRLIGI VEB-SAYTI. – REJIM DOSTUPI: WWW.MF.UZ.

8. SMITH, A. (2023). DIGITAL TRANSFORMATION IN GOVERNMENT PROCUREMENT: LESSONS FROM SINGAPORE. *GLOBAL ECONOMIC REVIEW*, 55(1), 22–39.
9. DAVLAT XARIDLARI: XALQARO TAJRIBA VA UNING MOSLASHUVI / TAHRIR V.I. PETROV. – MOSKVA: MOLIYA VA STATISTIKA, 2020. – 176 B.